

УДК 364.07

**ЗАСТОСУВАННЯ ЯКІСНИХ МЕТОДІВ
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ МАРІУПОЛЬСЬКИХ
СТУДЕНТІВ-ВОЛОНТЕРІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Ташкінова Оксана, кандидатка соціологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ORCID: 0000-0002-6649-845X

E-mail: Tashkinovaks@gmail.com

У статті проаналізовано досвід застосування якісних методів соціологічного дослідження для вивчення соціально-значущих практик соціальної роботи та волонтерства в складних екстремальних ситуаціях (на прикладі травматичного досвіду маріупольських студентів-волонтерів під час війни). В основі статті покладено матеріали е-щоденників, поданих для участі у конкурсі «Волонтерське серце Маріуполя». Конкурс проводився у січні 2023 року серед студентів маріупольських закладів вищої освіти (тимчасово переміщених ЗВО). Волонтерство розглянуто як вид соціально-значущої діяльності та засіб реагування особистості на перебування в екстремальній ситуації.

Ключові слова: війна, волонтерство, електронний щоденник, надзвичайна ситуація, спонтанне та неформальне волонтерство, студентство.

**APPLICATION OF QUALITATIVE METHODS
TO STUDY THE TRAUMATIC EXPERIENCE OF MARIUPOL STUDENT
VOLUNTEERS DURING THE WAR**

Tashkinova Oksana, PhD, Associate Professor, Head of the Department of sociology and social work» State Higher Educational Institution «PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY»

ORCID: 0000-0002-6649-845X

E-mail: Tashkinovaks@gmail.com

The article analyzes the experience of using qualitative methods of collecting sociological information to preserve, systematize and disseminate the experience of student youth of the city of Mariupol, who during the war and occupation of the city took an active social position and provided social assistance and support to civilian residents of the city, engaged in volunteer activities. The purpose of the study was to consider the possibilities of applying qualitative methods of sociological research during the study of socially significant practices of social work and volunteering in complex extreme situations (on the example of the traumatic experience of Mariupol student volunteers during the war). The peculiarities of the analysis of electronic diaries submitted by the authors for participation in the social competition as a means of obtaining high-quality sociological information are considered. The article is based on materials from e-diaries submitted for participation in the «Volunteer Heart of Mariupol» competition. The purpose of the Competition is to collect and preserve the stories of volunteer students who lived and studied in the city of Mariupol before the war, now have been forced to move to another city of Ukraine or abroad, and continue to selflessly help others, carry out volunteer initiatives and bring the Victory of Ukraine closer. The competition was held in January 2023 among Mariupol students. Volunteering is considered as a type of socially significant activity, a means of personal response to being in an extreme situation, which, above all, helped student youth to overcome stress and start looking for internal stability, stability in an extreme

situation through helping others. The model of students' behavior after leaving the zone of active hostilities and evacuation, related to the activation of volunteer activities, was also considered.

Keywords: war, volunteering, electronic diary, emergency situation, spontaneous and informal volunteering, studentship

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Студентська молодь є креативною та інноваційною соціально-демографічною спільнотою, яка швидко реагує на зміни, є носієм соціальних інновацій та потенційним ініціатором позитивних змін у суспільстві. У щорічному звіті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в Україні, зазначено, що в Україні налічується понад один мільйон здобувачів вищої освіти ступенів «молодший бакалавр», «бакалавр» і «магістр» (2021 р.). У 2022 році з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, наше суспільство зіткнулось з новими надзвичайними умовами життя. Безумовно, це суттєво вплинуло і на діяльність закладів освіти. Руйнування закладів освіти, тимчасова окупація українських територій, вимушене переміщення закладів вищої освіти на території, підконтрольні Україні, масове вимушене переміщення працівників університетів та здобувачів (внутрішнє і зовнішнє), все це стало страшними реаліями повсякденного життя українців. У зверненні голови Національного агентства зазначено, що «попри всі страхіння війни, постійні руйнування шкіл, закладів вищої освіти, масове внутрішнє переміщення здобувачів освіти та працівників університетів (наукових установ), значну кількість учасників освітнього процесу, що знайшли прихисток за кордоном, українська вища освіта вистояла, адаптувалася й функціонує в нових умовах» [1, 5]. І це дійсно так. Всупереч складній ситуації українські університети, у тому числі й тимчасово переміщені заклади освіти, демонструють стійкість та незламність, продовжують провадження освітньої та наукової діяльності, беруть участь у провідних міжнародних проєктах, покращують якість освітньої діяльності через запровадження інновацій. Студенти продовжують навчатися, займатися активною волонтерською діяльністю, долучаються до надання допомоги тим, хто цього потребує.

Одним з міст України, яке найбільше постраждало на початку повномасштабного воєнного вторгнення, стало місто Маріуполь. Місто було оточене ворогом з перших днів і майже 500 тисяч людей опинилися заблокованими у місті під постійними обстрілами ворога на межі гуманітарної катастрофи (без електропостачання, газопостачання, питної води, харчових продуктів, медикаментів та зв'язку) [2]. Неофіційні канали евакуації стали можливі лише у середині березня 2022 року, але скористатися цими шляхами могли лише ті містяни, які мали вцілілий автомобіль та пальне. Цивільні маріупольці отримали жахливий травматичний досвід перебування в зоні активних бойових дій, небезпечної евакуації з міста, перебування в окупації, були свідками смертей близьких людей, стали вимушеними переселенцями. В цій складній екстремальній ситуації люди демонстрували різні моделі поведінки: від паніки, страху, нездатності діяти, деструктивних форм поведінки до волонтерства, активної соціально-значущої безкорисної діяльності для надання допомоги тим, хто цього найбільше потребує. Волонтерство стало тією діяльністю, яка допомагала людині самій справитися з емоційним та психологічним напруженням під час повної блокади та постійної небезпеки для життя і здоров'я, створювала ситуацію, яка хоча б частково контролювалась людиною. Під час інтерв'ю, проведених автором в межах реалізації проєкту «Маріуполь: минуле, сьогодні, майбутнє» [3], респонденти розповідали про свій травматичний досвід перебування у місті Маріуполі, а також розповідали про події в місті, про свої переживання, а також взаємодію з іншими людьми. Важливо, що задля виживання в надзвичайно складних умовах люди об'єднувалися та допомагали один одному. Непоодинокими були приклади

героїзму звичайних людей, які ризикуючи своїм життям, допомагали іншим. Студентська молодь не залишалася осторонь та активно підключалася до волонтерських ініціатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціологічний аналіз соціальних катастроф та вивчення поведінки людини в екстремальних та кризових ситуаціях є одним з напрямів сучасної соціологічної думки (Alexander, Grimm, Hulse, Preiss, Schmidt та інші) [4; 5]. Перебування особистості в ситуації довготривалої загрози життю та здоров'ю, втрат призводить до соціально-стресових розладів або клінічно окреслених психічних розладів в діапазоні від гострої реакції горя до посттравматичного стресового розладу (далі ПТСР) (Марута, Маркова). М. Маркова та С.Глаголич у своїй статті розглядають особливості формування та психокорекції дезадаптації волонтерів, діяльність яких пов'язана з забезпеченням військових в зоні бойових дій [6]. В. Заливков, С. Лукомська та О. Федан в роботі «Психодіагностика особистості в кризових ситуаціях» звертають увагу на те, що складні виклики з боку середовища, які переживаються як екстремальні, травматичні, кризові, водночас за певних умов можуть стати провідною причиною важливих особистісних трансформацій [7].

Волонтерство як вид соціально-значущої діяльності, засіб реагування особистості на перебування в екстремальній ситуації та в умовах соціальних конфліктів представлено у роботах Л. Петришин, В. Кульчицького [8]. В науковому дискурсі широко представлена тема виникнення спонтанного, неформального волонтерства під час або після виникнення соціальної катастрофи, кризової ситуації, яка має тривалий негативний вплив на значну кількість людей одночасно. Волонтерство розглядається як одна з ключових ініціатив для підвищення стійкості суспільства до катастроф [9;10;11]. Спонтанними волонтерами (spontaneous volunteers) називають людей, які надають свою допомогу під час та/або після події, і які не пов'язані з жодною частиною наявної офіційної системи реагування на надзвичайні ситуації, можуть мати або не мати відповідних навичок або досвіду [12]. Саме спонтанні волонтери, які не належать до жодних офіційних структур, першими надають допомогу людям, які опинилися в зоні надзвичайної ситуації. Така діяльність в екстремальній ситуації є вкрай важливою.

Застосування методів соціологічного дослідження під час вивчення різних соціально-значущих практик соціальної роботи та волонтерства. Якісні методи та їх використання для вивчення травматичного досвіду війни використовувалися вже давно в соціологічній практиці. Авторкою під час проведення дослідження вивчено досвід польської соціологічної школи щодо застосування методів якісної соціології для збору важливих даних про події, особливо, травматичних для особистості [13;14;15]. Такі дослідження потребують додаткової більш ретельної підготовки з урахуванням етичної сторони питання.

Мета статті. Метою дослідження стало розгляд можливостей застосування якісних методів соціологічного дослідження під час вивчення соціально-значущих практик соціальної роботи та волонтерства в складних екстремальних та кризових ситуаціях (на прикладі травматичного досвіду маріупольських студентів-волонтерів під час війни). Були проаналізовані особливості збору соціологічної інформації за допомогою електронних щоденників, поданих авторами для участі у соціальному конкурсі. В основі статті покладено матеріали щоденників, поданих для участі у конкурсі «Волонтерське серце Маріуполя». Мета Конкурсу – зібрати та зберегти історії студентів-волонтерів, які до війни проживали та навчалися у місті Маріуполі, зараз вимушено перемістилися в інше місто України, або за кордон, та продовжують безкорисно допомагати іншим, здійснюють волонтерські ініціативи та наближають Перемогу України. Конкурс проводився у січні 2023 року серед маріупольських студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В науковій літературі під стресом розуміється

природний спосіб реагування людини на щось нове, несподіване, неприємне емоційним і фізичним напруженням, збудженням, мобілізацією. Стрес зазвичай виникає в умовах ризику, необхідності швидко і самостійно приймати рішення, миттєво реагувати на загрози [16].

Виділяють наступні стадії загального адаптаційного синдрому, які виникають під впливом стресу. Спочатку – це стадія тривоги коли вся увага людини концентрується на стресорі. Водночас варто зауважити, що стресори бувають різними. Первинне реагування на екстремальні та кризові умови може відбуватися в активній і пасивній формах. Реагуючи активно, людина може демонструвати різні емоційні реакції, проявляти агресію, може втекти з місця події, зробити щось протиправне, порушити моральні норми. Якщо ж людина реагує пасивно, то вона під впливом стресора завмирає, впадає в апатію. Фаза шоку змінюється наступною фазою, коли людині поступово вдається знизити загальну напруженість і розпочати пристосовуватися до того, що відбувається. Стадія резистентності, усталеності чи спротиву – це стан пристосування до нових емоційних і фізичних навантажень, спрямований на більш-менш нормальне існування в складних умовах. Формується підвищена стійкість до стресогенного впливу, зростають гнучкість, пластичність, активізуються нові механізми захисту. Головним чинником подолання стресу на цій стадії стає усвідомлення власної ролі в розгортанні подій. На наступній стадії активізується загальна мобілізація. Загострюється увага, зростає активність людини, її відповідальність, посилюється здатність долати перешкоди, підвищується стресостійкість. Відбувається активний пошук оперативних, нестандартних рішень. Активізуються процеси самоусвідомлення, само ідентифікування. Людина по-новому оцінює тих, кому може довіряти, і тих, від кого не слід чекати підтримки й допомоги в складних умовах. Стадія виснаження. Ця стадія не є обов'язковою, бо частіше стрес вдається подолати на попередніх стадіях. Якщо ні, то людина, перебуваючи на цій стадії відчуває суттєві проблеми зі здоров'ям [16].

Люди, які опинились в епіцентрі природного лиха чи соціальної катастрофи, по-різному реагують та намагаються пристосуватися до екстремальної та кризової ситуації. Є люди які стають пасивними жертвами ситуації, охоплені панікою чи ведуть антисоціальну поведінку. Але окремі особи чи групи осіб стають більш згуртованими, намагаються адаптуватися до ситуації та допомагають вижити іншим. Випробування можуть стимулювати людину до повнішого усвідомлення фундаментальних, базових цінностей, до пошуку покликання, розуміння власної ролі у всьому, що відбувається. Згідно з результатами досліджень, приблизно в однієї третини людей можуть виникнути посттравматичні стресові розлади. Решта, переживши серії гострих стресових реакцій, може самостійно відновитися, але за умови отримання якісної та своєчасної психологічної допомоги. Найкраще це вдається тим, хто має мету, заради якої хоче повноцінно функціонувати, хто спирається на власний внутрішній ресурс і вірить у нього, хто вже має раніше набутий екстремальний досвід, у кого є підтримка і розуміння близького оточення [16;17].

За словами L. Shaskolsky [18], у ситуаціях лиха та соціальних катастроф волонтерство має чотири форми: 1) окремі волонтери виконують загальні очікування суспільства на індивідуальній основі, наприклад, лікар, який приходить на допомогу постраждалим; 2) волонтери, які були залучені до виникнення надзвичайної ситуації до діяльності офіційної організації, наприклад, Червоний Хрест; 3) спонтанні волонтери надають індивідуальну допомогу; 4) стихійна організація групи людей, які після виникнення соціальної катастрофи чи стихійного лиха, взяли на себе функції волонтерів. Варто зазначити, що аналіз показав наявність в оточеному місті Маріуполі у період з березня по травень 2022 року наявність всіх чотирьох форм волонтерства [3]. Перевага спонтанних неформальних волонтерів полягає в тому, що вони часто бачать проблеми та

проблеми, з якими стикаються люди, «в реальному часі», «на місці», і можуть налаштувати свою діяльність відповідно до актуальних потреб. На відміну від екстрених служб та інших офіційних організацій реагування, вони рідко обмежені попередньо встановленими правилами, стратегіями та технологіями, які можуть перешкоджати ефективній місцевій реакції [19].

Отже, спонтанне неформальне волонтерство є розповсюдженою практикою реагування людей під час перебування в екстремальній ситуації та є відповіддю на ситуацію соціальної загрози. Це вид соціально-значущої діяльності, засіб реагування особистості на перебування в екстремальній ситуації, який передусім допомагає людині подолати стрес та почати шукати внутрішню стабільність, стійкість в екстремальній ситуації через допомогу іншим.

В рамках реалізації дослідницького проєкту «Маріуполь: минуле, теперішнє, майбутнє», який авторка реалізує з травня 2022 року за підтримки Інституту наук про людину (IWM, Австрія) та Польського інституту перспективних досліджень (PIASt, Польща), було проведено 130 глибоких напівструктурованих інтерв'ю з цивільними маріупольцями та зібрано понад 2010 життєвих історій, у тому числі й представників студентської молоді міста Маріуполя [3]. Під час проведення дослідження авторка вивчила також досвід польської соціологічної школи щодо методології та методики застосування якісних методів у соціологічному дослідженні, зокрема, проведення конкурсів щоденників з метою збору якісної соціологічної інформації [13; 14; 15]. На підставі вивченого досвіду було організовано та проведено Конкурс електронних щоденників (далі – е-щоденників) студентів – волонтерів з Маріуполя (розповідей, спогадів, переживань, особистих історій) під назвою «Волонтерське серце Маріуполя».

Конкурс електронних щоденників проводився у січні 2023 року. Організаторами Конкурсу виступили: Приазовський державний технічний університет (тимчасово переміщений ЗВО у м. Дніпро, Україна) у співпраці з Польським інститутом перспективних досліджень (PIAST, Республіка Польща) та громадською організацією «Майбутнє Маріуполя». Мета Конкурсу – зібрати та зберегти історії студентів-волонтерів, які до війни проживали та навчалися у місті Маріуполі, вимушено перемістилися в інше місто України, або за кордон, та продовжують безкорисно допомагати іншим, здійснюють волонтерські ініціативи та наближають Перемогу України [20; 21].

До участі у Конкурсі запрошувалися студенти та студентки, які до 24 лютого 2022 року проживали та навчалися у місті Маріуполі, мали досвід волонтерської діяльності у будь-якій сфері та готові про це розповісти. В інформаційному листі щодо проведення конкурсу зазначалось, що конкурс проводиться в межах наукового дослідження і інформація, надана авторами, буде використана у наукових публікаціях. Щоденники збиралися на спеціально створену електронну адресу – volunteers.pstu@gmail.com з обов'язковою позначкою у темі листа «Участь у Конкурсі Щоденників». До Щоденників всі учасники додавали підписану Анкету з контактними даними авторів, згодою взяти участь у дослідженні та зазначенням рівня анонімності участі у дослідженні.

В умовах конкурсу не було зазначено чіткої структури та формату надання електронного щоденника. Але організаторами конкурсу зверталась увага, що під час написання щоденника учасники можуть враховувати наступні питання, що може допомогти записати власний досвід, а саме: 1. Розкажіть про себе та своє життя до 22 лютого 2022 року. 2. Як змінилося ваше життя через війну та вимушений переїзд? 3. Якою була ваша адаптація на новому місці? 4. Чому ви вирішили розпочати/продовжити займатися волонтерською діяльністю? 5. Розкажіть про ваш волонтерський досвід за часів війни. 6. На труднощі натрапляли на цьому шляху? 7. Хто Вам допоміг/допомагає? 8. Хто або що Вас надихає? 9. Хто або що Вас мотивує? 10. Які у Вас є досягнення? 11. Чим Ви пишастесь? 12. Що найбільше Вам запам'яталось з вашого досвіду волонтерства? 13. Яким

Ви бачите своє майбутнє та майбутнє Маріуполя? Варто зазначити, що ці питання були сформульовані на підставі мети, завдань дослідження, а також визначених критеріїв у Програмі дослідження.

Участь у Конкурсі мотивувалась фінансовою винагородою. Організаторами Конкурсу було призначено журі. Члени журі при оцінці електронних щоденників керувалися цінністю щоденників як соціологічного та історичного джерела, що дозволило зафіксувати пережиті студентством Маріуполя жахіття війни, розповісти світу про героїзм та відвагу українського студентства, показати приклади незламності, відданості та наближення Перемоги. Критерії оцінки: повнота та оригінальність викладення матеріалу; збереження хронології подій; фото, посилання на соціальні мережі авторів та інші.

В результаті організатори Конкурсу отримали понад 20 електронних щоденників з фото- та відеодокументами, в яких маріупольські студенти розповідали про своє життя до повномасштабного вторгнення, досвід перебування в зоні активних бойових дій, травматичну евакуацію з міста та пошук нового тимчасового місця проживання, а також про свій власний досвід волонтерської роботи під час перебування в оточеному та окупованому місті, а також вже на новому місці проживання. Відповідно до умов Конкурсу було визначено та нагороджено переможців та лауреатів конкурсу.

Отримана інформація в електронних щоденниках була використана у дослідженні «Маруполь: минуле, сьогодні та майбутнє» як джерело інформації про події у місті Маріуполі після початку повномасштабного вторгнення. Інформація аналізувалась із застосуванням соціологічних методів. Спочатку дослідником визначалась цінність та надійність інформації, представленої у щоденниках відповідно до мети дослідження. Проводилась систематизація та класифікація документів, групування інформації за визначеними критеріями.

Студенти та студентки, які взяли участь у Конкурсі та поділилися своєю історією, навчалися на різних курсах (з другого по четвертий курс бакалаврату, перший курс магістратури), на різних спеціальностях (соціальна робота, туризм, філологія, менеджмент та ін.). Але всіх учасників та учасниць конкурсу об'єднувало одне – любов до України та бажання допомогти тим, хто цього найбільше потребує. Варто зазначити, що більша частина учасників конкурсу – це саме неформальні спонтанні волонтери, які до початку повномасштабного вторгнення не мали досвіду волонтерської діяльності. Але були учасники, які розповідали, що мали досвід волонтерства до початку війни.

Загалом учасники та учасниці конкурсу дотримувалися визначених організаторами питань, та логічно вибудовували свою розповідь. Життя до повномасштабного вторгнення описувалось студентами позитивно: «...(..) *Все своє життя я прожила в чудовому місті Маріуполь, яке розташоване на березі неповторного Азовського моря. Чудове місто з такими ж чудовими людьми. Маріуполь був зразком того наскільки швидко і гарно може змінюватися місто якщо у нього повірити*» (фрагмент щоденника, D1, ж, 19 років). Навіть складна екологічна ситуація, яка турбувала містян до початку повномасштабного вторгнення, зараз сприймається студентами інакше: «(..) *проїжджаючи величезний завод, водночас відчуваючи смердючий «душок» заводу, ми, як завжди, обговорювали наскільки круто було б на місці заводу бачити курортну зону, аквапарк. Минув практично рік, а ми так і не бачили улюблене, тепле і вільне Азовське море. Не зустрічали наших азовських чайок, які так і жадають скуштувати шматок хліба, яким їх дразниш. (..) Настало 24 лютого, день, який жоден українець, на жаль, не зможе забути. Почалися дні без радості, ночі без сну... (..)» (фрагмент щоденника, D8, ч, 23 років).*

Далі учасники конкурсу описували свої переживання 24 лютого 2022 року: «*І ось 24-те люте стало днем, що змінив життя мільйонів українців, так само як і моє. О шостій ранку я прокинулась від дзвінка. Перші слова які я почула були: «Прокидайся, почалась*

війна». Спочатку я взагалі нічого не зрозуміла, але вже потім почала читати новини. Всі говорили про те що почалось повномасштабне вторгнення на територію України й багато де було чути вибухи, а деякі навіть бачили. Потім кожного дня було гірше і гірше, і ось вже в інших районах нашого міста я почала бачити й чути вибухи, вони були доволі часті. (..) в мене почалась паніка, бо я не знала що робити (..). Далі було тільки гірше (..)» (фрагмент щоденника, D12, ж, 20 років).

Життя студентів у оточенні та в зоні активних бойових дій : «Кожного дня ми були вимушені готувати їсти на вогні біля під'їзду, адже ні світла, ні газу в нас вже не було. Та труднощі не завершувалися на тому, що треба було готувати на вулиці, бо коли в сусідній двір прилетіла перша авіабомба, надалі почувши звуки літака ми всі одразу ховались, адже знали, що така сама може прилетіти й у наш двір. Від тоді почалось, не побоюсь цих слів, справжнє виживання, боротьба за життя. Люди були вимушені рубати дерева, розбирати дерев'яні меблі, діставати старі непотрібні газети, навіть маленький дерев'яний кіоск де продавали хліб також розібрали, і все це тільки заради того, щоб розпалити вогонь і приготувати поїсти, аби не вмерти з голоду (..).

В нашому домі жила пожила пара, жінка була лежачою, а чоловік ледве ходив, в них не було їжі, тому ми всі ділилися з ними хто чим міг, бо вони не могли робити всього того що робили ми. Одного дня в нас пішов сніг, і я побачила картину, як люди збирають цей сніг, після того топлять його на вогні й п'ють, потім збирали воду з калюж і також по різному використовували. Більше в нас не було можливості спати в наших ліжках, і цілях безпеки ми вирішили лягати спати в коридорі. Кожної ночі я прокидалась від того що наш будинок гойдався зі сторони в сторону від потужних вибухів неподалік від нас. В ті години безсоння, в мене були одні думки, як допомогти собі й родині вижити, чи не прилетить снаряд поки ми спимо, чи побачу я сонце наступного дня. І такі думки були у кожного мариупольця тієї весни (..)» (фрагмент щоденника, D12, ж, 20 років).

«Вперше до підвалу спустилися 5 березня, коли в наш будинок влучила ракета. У підвалі нас було 50 дорослих та 13 дітей. Напочатку мій Батько, який мешкав у сусідньому дворі, ще часто забігав до нас у підвал. Тоді ми ще вважали, що кожному можна допомогти...Але... Просто парк. Просто люди, які йшли по воду до криниці... Або просто люди, які стояли в черзі... Просто відірвані частини тіла... Просто не має можливості після надання першої допомоги потім донести їх до лікарів... Просто те, що залишалося від людей... Потім Тато перестав кликати мене. Більшості більше нічим не можна було вже допомогти. Ми звикли. Усі звикли. Крізь мертві. На землі. На зупинках. Крізь. Далі буде ще підвал.. довго.... і потім довгий шлях до підконтрольної території» (фрагмент щоденника, D9, ж).

У більшості щоденників зазначено, що під час перебування в місті студенти та їх близькі допомагали людям, які були поряд, але не вважали це саме волонтерською діяльністю. Для них це було нормальною поведінкою людини, яка разом з іншими перебуває в екстремальних умовах та бореться за виживання. Вже після виїзду з міста розпочалось саме волонтерство: «Прийшовся в себе, потребувалось два тижні, щоб ми повністю розуміли що коїться і що тепер треба робити. За цей час ми встигли обійти декілька волонтерських центрів. В мене було багато вільного часу і хотілось якось з користю його проводити. Тоді мені прийшла геніальна ідея, що я можу також стати волонтером в якійсь з організацій та допомагати людям, які потребують допомоги волонтерів, бо зрозуміла, через що вони пройшли, наскільки їм важко. Моя жага робити щось корисне для людей росла все більше і більше. Чоловік і жінка які нам дали квартиру були волонтерами й допомагали нашим хлопцям. І ось цей чоловік сказав, що в нього є знайома яка є волонтером в Червоному Хресті. Він їй зателефонував і домовився про те, що я прийду до них, бо хочу стати волонтером. З цього моменту почалась моя історія в волонтерській діяльності» (фрагмент щоденника, D1, ж, 19 років). В волонтерській

діяльності, можливості допомагати людям, молоді люди з травматичним досвідом перебування у Маріуполі, шукають можливість не тільки надання допомоги іншим, але й допомоги передусім самому собі: « (...) І знов мені довелося перегорнути сторінку свого життя, відкриваючи новий лист, що скалічений запахом диму та слідами попелу, з великими рваними краями. Але... Треба продовжувати жити. Це те, до чого я дійшла через декілька місяців після виїзду зі свого дому. Треба брати себе в руки, йти вперед. Коли я знайшла безпечне місце, я почала діяти (...)» (фрагмент щоденника, D12, ж, 20 років). Студенти, які мали раніше досвід волонтерства, порівнюють у щоденниках, як змінилось їх ставлення до волонтерства до та після повномасштабного вторгнення та досвіду перебування в Маріуполі під час активних бойових дій: «Раніше волонтерство – це були мої емоції, пам'ять та бажання приносити радість. Зараз – це моя боротьба. Я намагаюсь допомогти, зробити свій внесок у Перемогу. Я не покладаю зусиль, йду через сльози та проблеми вперед, що б все могло стати, як було раніше. Я борюсь заради себе, своєї сім'ї» (фрагмент щоденника, D12, ж, 20 років).

В одному з щоденників конкурсантка розповіла дуже коротко про свій досвід надання допомоги людям, але потім зосередила увагу на розповіді про свого дядю. Свій щоденник вона назвала «Невідома історія»: «... (...) але є люди, котрі вже ніколи про себе не напишуть... Історії котрих забуваються... Внесок яких ніхто не оцінить... Не громадські діячі. Не волонтери. Це прості люди. Тому я, користуючись такою нагодою, хотіла б розповісти про мого дядю, що не маючи досвіду волонтерства, допомагав так віддано людям свого будинку разом із моїм батьком, де проживав. Навіть не пам'ятаю, коли я його в останнє бачила. Дні, тижні – все тоді не мало ніякого значення. За декілька тижнів до страшної трагедії, він разом із батьком завітав до мене, приніс ліки, виклав все, що у нього було до останнього, приніс дитячі суміші для мого сина. Пам'ятаю, що тоді він був веселий та оптимістично налаштований, мовляв, що все буде добре. Три тижні я не мала від них ніякої звістки. Я чекала щодня, що вони ось-ось прийдуть. І прийшов, але вже один тато. 16 березня. Пряме влучання ворожим снарядом... Двоє загиблих, серед яких він... мій дядя. Це почуття, коли тебе обливають крижаною водою, а потім істерика, біль та відкрита рана, що не загоїться ніколи... Після закінчення активної фази бойових дій, я дізналася про те, як він допомагав пораненій сім'ї з сусіднього будинку, шукав ліки, бігав по всіх квартирах багатопверхівки у надії знайти медикаменти постраждалим, привозив разом із татом їжу та воду мешканцям будинку, і навіть знайшов сухе молоко для немовляти, яке перебувало разом із матір'ю у підвалі, та кричало безупинно від того, що хотіло їсти. Мабуть, це найстрашніше... Нестача ліків, їжі, питної води, постійні обстріли – не кожен зможе пережити це, але були люди, які знаходили у собі сили, попри все, допомагати іншим. Серед них був і мій дядя... А я досі зберігаю ту саму коробку ліків, що він мені приніс востаннє...» (фрагмент щоденника, D7, ж, 20 років).

Серед історій, поданих на конкурс, був представлений також досвід спонтанної самоорганізації людей задля надання допомоги постраждалим цивільним громадянам вже після виїзду з Маріуполя : « (...) Для нашої родини стало метою допомогти всім нужденним у межах наших можливостей. Щастя, що в батьків є комерційне приміщення, яке ми змогли переобладнати й забезпечити всім необхідним для приймання переселенців на невизначений термін. Саме з хостела почалася наша волонтерська діяльність. Ми змогли прийняти в нашому хостелі 2846 переселенців із постраждалих регіонів України. Це була дуже плідна робота, в якій ми стикалися з численними проблемами. За час перебування переселенців у хостелі ми повністю забезпечували їх усім необхідним: харчовими продуктами, засобами гігієни, одягом, дитячим харчуванням і всім необхідним для догляду за дітьми. Приймаючи людей у хостелі, ми відчували, що наша допомога не може обійтися лише матеріальною допомогою, адже люди приїжджали з дуже серйозними психологічними розладами. Нашим рішенням стало відкриття центру психологічної

допомоги постраждалим. Психологи проводили індивідуальні та групові заняття з дорослими та дітьми. Не менш важливим напрямком для емоційного розвантаження, відволікання від страху пережитого і майбутньої невідомості послужили: курси української, англійської та німецької мов, йога, малювання та ігровий куточок для дітей, уроки історії України, тренінги з надання першої медичної допомоги та, звісно, всіх частували гарячими напоями для підняття настрою, а малят – смачним какао із зефіром для додаткової посмішки. Була зібрана команда волонтерів, вона складається виключно з переселенців, які щодня працюють з нами й допомагають адаптуватися людям у нових умовах. У нашій команді були юристи, які організовували безоплатні консультації юридичного та правового характеру, а також ми надавали допомогу в пошуку постійного житла та працевлаштування. Із заснування Громадської Організації «Наш вибір Україна» та роботи центру надано допомогу 11017 переселенцям. Діяльність нашої волонтерської організації виконується виключно за кошти нашої родини, без отриманих грантів. За час нашої волонтерської діяльності, ми переконались наскільки Українці – сильний, згуртований і непереможний народ, який докладє всіх зусиль для протистояння ворогу. Нашою роботою ми надихали людей плести сітки та допомагати таким же переселенцям, які потребують допомоги. Наша нація ніколи не буде переможена, адже навіть найменші українці роблять свій внесок у допомогу ЗСУ!». (фрагмент щоденника, D8, ч, 23 років).

Дуже важлива думка міститься у наступному фрагменті щоденника студентка з Маріуполя: «Все, що ми робимо – це не просто так. Ми маємо взяти себе в руки. Маємо допомагати один одному. Лише разом ми сильні. Ми впораємося разом і ми знову зможемо почати жити вільно. І повернеться до нас всі окуповані міста, зустрінемо людей, що там залишилися. Ми відбудуємо, вдосконаliamo, виправимо помилки. Ми ще побачимо, як «підіймається сонце над Азовським морем». Ще побуваємо на нашому MariupolFest. Відсвяткуємо день міста так, як цього не було ще ніколи. (..) Це не буде кінцем історії. Це буде лише одним з її епізодів, який на жаль наповнений сльозами, смертю та розрухою. Але все це скінчиться і стане краще. Я вірю. Я знаю». (фрагмент щоденника, D2, ж, 20 років).

У щоденниках студентів є надія на повернення до Маріуполя, вільного та українського: «Я дуже сподіваюся, що вже скоро я повернуся в вільний Маріуполь з новими знаннями та буду корисна місту в часи відбудови. Маріуполь завжди залишається в моєму серці молодіжним та відкритим містом і я вірю, що так буде знов» (фрагмент щоденника, D12, ж, 20 років).

Свою діяльність зараз вони сприймаються не як героїзм, а як обов'язок кожної людини – допомагати тим, хто цього найбільше потребує: «Ось про головне. Кожен Волонтер – це Янгол, якого надіслав Бог/Всесвіт на Землю, аби через нього допомагати. Це не окрема заслуга чи привід відчувати гордість. Слова, якими має керуватись кожен: ВСЕ, ЩО ТИ РОБИШ – ТИ РОБИШ НА ОЧАХ У БОГА/ВСЕСВІТУ. Кожного ранку задаю собі питання: «Що вчора я зробив для країни? І що ще я маю зробити сьогодні, щоб вона вистояла?» Волонтерське серце? Нічого надзвичайного. Це ж нормально – допомагати людям» (фрагмент щоденника, D19, ж, 20 років).

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, студентська молодь разом з усією країною переживає важкі часи боротьби за незалежність, демонструє незламність та силу, вірить та наближає перемогу. Травматичний досвід перебування в зоні активних бойових дій, евакуації та вимушеної міграції є особливо важким для студентів, які ще не мають достатнього життєвого досвіду та можливості швидко адаптуватися у вкрай екстремальних ситуаціях. Але через деякий час після виїзду з міста, опинившись у безпечному місці, студентство демонструє готовність бути корисними для країни та інших людей, долучається до різноманітних соціальних ініціатив, продовжує волонтерську діяльність. Важливо документувати

життєві історії молодих, активних, ініціативних людей, які не зламалися від пережитого та побаченого, не зупинилися і вирішили йти далі, які є патріотами своєї країни й надають приклад всім іншим, допомагають та підтримують тих, хто цього потребує, ініціюють нові актуальні проекти задля нашої країни. Саме така студентська молодь, активна та ініціативна – це майбутнє України. Застосування якісних методів отримання соціологічної інформації про важливі соціально-значущі ініціативи під час кризових чи надзвичайних ситуацій є одним з найбільш ефективних методів отримання повної інформації про життєвий досвід людини з ризиком найменшої травматизації. Автором планується проведення такого конкурсу вже серед волонтерів інших вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2022 рік / упоряд.: О. Осюк, О. Хименко; за заг. ред.А. Бутенка, О. Єременко. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 111 с. URL: <https://naqa.gov.ua/>
- 2.Tashkinova O. War Routes and War Ways of Civilian Mariupolites: Sociological exploration. SOCIETAS/COMMUNITAS. 2(32), 2021. 293–308.
3. Tashkinova O. Research project: Mariupol in Past, Present and Future. Polish Institute of Advanced Studies (PIASt). URL: https://piast.pan.pl/?lang=en&tab=fellows&elem=658&tab_year=2022
4. Alexander D. Principles of emergency planning and management. Terra Publishing, Hertfordshire, England, 2002. 151. URL: https://books.google.pl/books?hl=ru&lr=&id=iLqMSDgeCHQC&oi=fnd&pg=PR12&ots=_Xsmy013N2&sig=ITU2xSmxrSDfoERReY1GWRZ_VkQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
5. Grimm A., Hulse L., Preiss M., Schmidt S. Behavioural, Emotional, and Cognitive Responses in European Disasters: Results of Survivor Interviews. Disasters 38(1), 2014. 62–83.
6. Маркова М., Глаголич С. Деадаптація волонтерів, діяльність яких пов'язана з забезпеченням військових в зоні бойових дій: механізми формування і психокорекція. Теорія і практика сучасної психології.Класичний приватний університет. В.4, 2018. С.59–69.
7. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
8. Петришин Л., Кульчицький В. Волонтерська діяльність у патріотичному вихованні учнівської молоді в умовах суспільних конфліктів. URL: file:///C:/Users/admin/Desktop/193_TiR_26.pdf
9. Yükseler M. Yazgan J. Spontaneous Volunteers in Emergencies and Disasters. Natural Hazards – New Insights. 2022. URL: <https://www.intechopen.com/online-first/85430> DOI: 10.5772/intechopen.109330
10. Alexander D. The voluntary sector in emergency response and civil protection: Review and recommendations. IJEM. 7(2), 2010. 151.
11. Heide EA. Convergence behavior in disasters. Annals of Emergency Medicine, 41(4), 2003. 463–466.
12. Drabek TE, McEntire DA. Emergent phenomena and the sociology of disaster: Lessons, trends and opportunities from the research literature. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*. 12(2), 2003. 97–112
13. Pamiętniki emigrantów: zesłańczym szlakiem: fragmenty pamiętników emigrantów nadesłanych na konkurs IGS SGH. Instytut Gospodarstwa Społecznego SGH, 1994. 282 s.
14. Pamiętniki Osób LGBTQIA+. Mała antologia Wydawnictwo: Fundacja im. Heinricha Bölla w Warszawie, Warszawa, 2020. 332 s.
15. Głowacka M, Helak M, Łukianow M, Orchowska J, Mazzini M. Pamiętniki pandemii. Warszawa, 2022. 356 s.
16. Титаренко Т. М., Дворник М. С., Климчук В. О. та ін. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

17. Whittaker J., McLennan B., Handmer J. A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 13, 2015. 358–368.
URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420915300388>
18. Shaskolsky L., Volunteerism in disaster situations. Preliminary paper no. 1. Disaster Research Center, University of Delaware. Delaware, 1967.
19. Fernandez L.S., Barbera J.A., Dorp J.R. Spontaneous volunteer response to disasters: the benefits and consequences of good intentions *J. Emerg. Manag.*, 4 (5) (2006). 57–68.
20. Щоденник студентів-волонтерів з Маріуполя. Приазовський державний технічний університет. 2023. URL: <https://pstu.edu/uk/novyny/shhodennyk-studentiv-volonteriv-z-mariupolya/>
21. Вітаємо переможців. Приазовський державний технічний університет. 2023. URL: <https://pstu.edu/uk/novyny/vitayemo-peremozhcziv/>

REFERENCES

1. Osiuk O., Khymenko O., Butenka A., Yeremenko O. (2023) Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2022 rik. Kyiv. Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, 111 s. URL: <https://naqa.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. Tashkinova O. (2021) War Routes and War Ways of Civilian Mariupolites: Sociological exploration. *SOCIETAS/COMMUNITAS*. 2(32), s. 293–308.
3. Tashkinova O. (2023) Research project: Mariupol in Past, Present and Future. Polish Institute of Advanced Studies (PIAST). URL: https://piast.pan.pl/?lang=en&tab=fellows&elem=658&tab_year=2022
4. Alexander D. (2002) Principles of emergency planning and management. Terra Publishing, Hertfordshire, England, 151 s.
5. Grimm A., Hulse L., Preiss M., Schmidt S. (2014) Behavioural, Emotional, and Cognitive Responses in European Disasters: Results of Survivor Interviews. *Disasters* 38(1). 62–83.
6. Markova M., Hlaholych S. (2018) Dezadaptatsiia volonteriv, diialnist yakykh poviazana z zabezpechenniam viiskovykh v zoni boiovykh dii: mekhanizmy formuvannia i psykholokorektsiia. *Teoriia i praktyka suchnoi psykholohii*. Klasychnyi pryvatnyi universytet. V.4. 59–69. (in Ukrainian).
7. Zlyvkov V.L., Lukomska S.O., Fedan O.V. (2016) Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievyykh sytuatsiakh. Kyiv: Pedahohichna dumka. 219 s. (in Ukrainian).
8. Petryshyn L., Kulchytskyi V. Volonterska diialnist u patriotychnomu vykhovanni uchnivskoi molodi v umovakh suspilnykh konfliktiv. URL : [file:///C:/Users/admin/Desktop/193 TiR 26.pdf](file:///C:/Users/admin/Desktop/193%20TiR%2026.pdf) (in Ukrainian).
9. Yükseler M., Yazgan J. (2022) Spontaneous Volunteers in Emergencies and Disasters. *Natural Hazards – New Insights*. URL: <https://www.intechopen.com/online-first/85430>
10. Alexander D. (2010) The voluntary sector in emergency response and civil protection: Review and recommendations. *IJEM*. 7(2):151
11. Heide EA. (2003) Convergence behavior in disasters. *Annals of Emergency Medicine*. 41(4):463–466
12. Drabek TE, McEntire DA. (2003) Emergent phenomena and the sociology of disaster: Lessons, trends and opportunities from the research literature. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*. 12(2):97–112
13. Pamiętniki emigrantów: zesańcym szlakiem: fragmenty pamiętników emigrantów nadesłanych na konkurs. (1994). IGS SGH. Instytut Gospodarstwa Społecznego SGH, 282 s.
14. Pamiętniki Osób LGBTQIA+ (2020). Mała antologia Wydawnictwo: Fundacja im. Heinricha Bölla w Warszawie, Warszawa, 332 s.
15. Głowacka M, Helak M, Łukianow M, Orchowska J, Mazzini M. (2022) Pamiętniki pandemii. Warszawa, 2022, 356 s.
16. Tytarenko T. M., Dvornyk M. S., Klymchuk V. O. ta in. (2019) Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii : praktychnyi posibnyk. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kropyvnytskyi Imeks-LTD. 220 c. [in Ukrainian].

17. Whittaker J., McLennan B., Handmer J. (2015) A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 13, 358–368.
URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420915300388>
18. Shaskolsky L. (1967) Volunteerism in disaster situations. Preliminary paper no. 1. Disaster Research Center, University of Delaware. Delaware.
19. Fernandez L.S., Barbera J.A., Dorp J.R. (2006) Spontaneous volunteer response to disasters: the benefits and consequences of good intentions *J. Emerg. Manag.*, 4 (5), 57–68.
20. Shchodennyk studentiv-volonteriv z Mariupolia (2023). Pryazovskyi derzhavnyi tekhnichniy universytet. URL: <https://pstu.edu/uk/novyny/shchodennyk-studentiv-volonteriv-z-mariupolia/> (in Ukrainian).
21. Vitaiemo peremozhstv (2023). Pryazovskyi derzhavnyi tekhnichniy universytet. URL: <https://pstu.edu/uk/novyny/vitayemo-peremozhstv/> (in Ukrainian).